

УДК 658.5:330.1

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-5-6-318-319-26-32>

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Семенова К. Д., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: ka_sta@ukr.net

ORCID ID:0000-0002-1613-7218

***Анотація.** Метою дослідження є узагальнення теоретичних засад аналізу дебіторської заборгованості на основі системи показників і розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності її використання на підприємстві. Під час здійснення дослідження використовувався системно-аналітичний метод; методи аналізу динаміки – для виявлення зміни дебіторської заборгованості підприємства; методи аналізу структури – для визначення структури оборотного капіталу та дебіторської заборгованості; табличний та графічний методи – для наочного відображення інформації. Результати проведеного дослідження дозволили зробити висновок, що дебіторська заборгованість є невід’ємною складовою діяльності підприємства, яка впливає на його фінансовий стан; на основі отриманих результатів запропоновано систему заходів щодо підвищення ефективності використання дебіторської заборгованості на підприємстві. Результати проведеного аналізу дозволили виявити проблеми, що є на підприємстві з погляду використання дебіторської заборгованості та її впливу на діяльність суб’єкта господарювання, і на основі виявлених негативних тенденцій обґрунтувати необхідність прийняття ефективних управлінських рішень.*

***Ключові слова:** дебіторська заборгованість, аналіз, управління, підприємство, оборотні активи, тенденція.*

ANALYTICAL SUPPORT FOR THE MANAGEMENT OF ACCOUNTS RECEIVABLE OF THE ENTERPRISE

Kateryna D. Semenova, PhD in Economics, Associate professor of the Department of Accounting, Analysis and Audit, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine

e-mail: ka_sta@ukr.net

ORCID ID:0000-0002-1613-7218

***Abstract.** The purpose of the study is to generalize the theoretical foundations of accounts receivable analysis based on a system of indicators and to develop practical recommendations for improving the efficiency of its use at the enterprise. The system-analytical method was used during the research; methods of dynamics analysis – to identify changes in the accounts receivable of the enterprise; methods of structure analysis – to determine the structure of working capital and accounts receivable; tabular and graphical methods – for visual display of information. The results of the study led to the conclusion that accounts receivable is an integral part of the enterprise's activities, which affects its financial condition. Enterprises need to constantly monitor the formation of accounts receivable, look for ways to speed up payment for products by buyers; form a ratio between accounts receivable and accounts payable to minimize financial risks.*

The analysis has revealed negative trends that have emerged at one of the leading enterprises producing digital communications in Ukraine. The management of the enterprise needs to develop measures to accelerate the repayment of accounts receivable, as its amount is growing every year. In particular, it is advisable to consider the composition of the debt for each debtor and establish the reasons for its occurrence; to establish price discounts to speed up payment for products; to more clearly specify in sales contracts possible sanctions for violation of payment terms for products; to seek a rational ratio between the number of receivables and payables. The results of the analysis made it possible to identify the problems present at the enterprise in terms of the use of accounts receivable and its impact on the activities of the business entity, and, based on the identified negative trends, to substantiate the need for effective management decisions.

***Key words:** accounts receivable, analysis, management, enterprise, current assets, trend.*

JEL Classification: G120; M110.

Постановка проблеми. Організація обліку та аналізу взаєморозрахунків із клієнтами має ключове значення для підприємства будь-якого виду діяльності. Результати цього процесу безпосередньо впливають на фінансову стійкість, конкурентоспроможність та прибутковість бізнесу. При дослідженні фінансового стану підприємства важливо аналізувати динаміку, склад, структуру та причини утворення дебіторської заборгованості, враховуючи специфіку діяльності підприємства, його зв'язки з покупцями та постачальниками, а також кожну конкретну ситуацію. Методика проведення економічного аналізу дебіторської заборгованості

є складним і дискусійним питанням, особливо через проблему неплатежів. Для вирішення цієї проблеми необхідно вживати різноманітні заходи, включаючи юридичні, економічні, психологічні. Управління дебіторською заборгованістю є важливою умовою ефективного управління підприємством загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання аналізу дебіторської заборгованості розглядали у своїх працях такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: Ф. Бутинець, Дж. Ван Хорн, О. Головащенко, О. Каховська, М. Медведєв, Т. Момот, О. Ніколаєнко, М. Пушкар, К. Роберт, В. Савчук, Д. Стоун, Н. Ткаченко, М. Хохлов, В. Шевчук та ін. Кожен із науковців пропонує свій підхід до аналізу дебіторської заборгованості, однак загалом методика аналізу та сукупність показників, що розраховуються для її оцінки, зазвичай збігаються.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на зростаючий інтерес наукової спільноти до ефективності управління дебіторською заборгованістю та значну кількість досліджень у цьому напрямі, досі немає єдиного підходу до визначення дебіторської заборгованості та загалом до проведення її комплексного аналізу. Важливо зазначити, що питання заборгованості завжди залишатимуться актуальними, оскільки обсяг та різноманітність операцій, що здійснюються за їх участю, постійно зростають, що ставить бізнес перед новими ризиками, а на ринку з'являються нові інструменти. Зокрема, важливим є подальше дослідження дебіторської заборгованості як важливого фактора фінансової стабільності підприємства.

Мета дослідження. Метою дослідження є узагальнення теоретичних засад аналізу дебіторської заборгованості на основі системи показників і розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності її використання на підприємстві.

Основний матеріал. Дебіторська заборгованість виникає під час здійснення передоплати за майбутні поставки товарів і послуг, відтермінування платежу підприємству, розрахунків з підзвітними особами тощо.

Підходи науковців до визначення сутності категорії дебіторської заборгованості іноді істотно відрізняються. Так, О. Закревська зазначає, що дебіторська заборгованість є однією із складових оборотного капіталу суб'єкта господарювання, яка передбачає певні вимоги до контрагентів щодо здійснення ними оплати за поставлені товари, виконані роботи та надані послуги [1, с. 103].

В. Зімовець вважає, що дебіторська заборгованість – це послуги, які невчасно сплачені юридичними та фізичними особами, тому є вилученими з кругообігу підприємства коштами, причому це має документальне підтвердження, яке надає право підприємству на отримання боргу [2, с. 8].

Н. Матицина вважає, що дебіторська заборгованість – це сума коштів, яка відображає неспроможність компанії виконати свої грошові зобов'язання перед певним підприємством після того, як настав визначений згідно з договором термін її оплати [3, с. 39].

Т. Момот взагалі ототожнює дебіторську заборгованість з безвідсотковою позикою контрагентам [4, с. 207].

Відповідно до національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 під дебіторською заборгованістю розуміється сума заборгованості дебіторів перед підприємством на визначену дату [5].

Міжнародні стандарти фінансової звітності трактують дебіторську заборгованість як фінансовий актив, що дає одній стороні право отримати грошові кошти від іншої сторони у певний момент часу в рамках укладеного договору [6].

Вважаємо, що дебіторська заборгованість – це більш складна категорія, яка, по-перше, відображає суму боргу перед підприємством, що підлягає погашенню; по-друге, є вилученими з кругообігу коштами; по-третє, відображає фінансові зобов'язання внутрішніх і зовнішніх партнерів компанії, які виникають із договірних відносин між ними; по-четверте, є сумою кредиту, що надає підприємство своїм контрагентам; по-п'яте, є показником, що безпосередньо впливає на фінансовий стан суб'єкта господарювання.

Дебіторську заборгованість можна характеризувати як складову оборотного капіталу підприємства, що має такі особливості:

- вона є ресурсом, яким управляє організація;
- представляє собою майбутню економічну вигоду, права на яку мають бути юридично закріплені;
- заборгованість приносить майбутню економічну вигоду лише у разі впевненості у сплаті рахунків; в іншому випадку її розглядають як втрати.

Наявність дебіторської заборгованості є типовим явищем у діяльності підприємства, і кожен суб'єкт господарювання намагається її зменшити. Зменшення дебіторської заборгованості є важливим резервом для скорочення потреб підприємства у додаткових оборотних коштах і сприяє прискоренню їх обігу.

Загальна сума зобов'язань дебіторів перед підприємством залежить від низки факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, основні з яких представлені у табл. 1.

Наявність дебіторської заборгованості на підприємстві здійснює позитивний і негативний вплив на результати його діяльності. Зокрема, позитивний вплив полягає в стимулюванні збільшення обсягів продажу продукції, формуванні конкурентоспроможного асортименту продукції, прискоренні реалізації запасів тощо. Серед негативних наслідків можна виділити погіршення фінансового стану підприємства, вилучення коштів з обороту, виникнення втрат від інфляції та ін.

Таблиця 1

Внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на формування дебіторської заборгованості на підприємстві

Внутрішні фактори	Зовнішні фактори
<ul style="list-style-type: none"> – тип продукції, що виготовляє підприємство; – кредитна політика, що проводить підприємство; – види розрахунків, які підприємство використовує у своїй діяльності; – здійснення (або відсутність) контролю за формуванням дебіторської заборгованості. 	<ul style="list-style-type: none"> – економічний стан у країні; – ефективність грошово-кредитної політики, яку проводить Національний банк; – стан розрахунків у країні; – рівень інфляції; – ступінь насиченості ринку та його ємність; – сезонний характер виробництва продукції.

Джерело: складено авторкою за матеріалами [7, 8]

Заборгованість клієнтів перед підприємством може здійснювати значний вплив на рівень його прибутковості, оскільки є важливою частиною оборотних активів. З іншого боку, вона впливає на формування самих оборотних активів.

Беручи до уваги позитивний вплив дебіторської заборгованості, також слід враховувати фактори, які в певних обставинах можуть наражати на ризики нормального функціонування підприємства під час реалізації продукції та надання послуг:

- відбір контрагентів;
- терміни та умови надання товарного кредиту;
- процедури врегулювання заборгованості [9, с. 404].

Виникнення або уникнення дебіторської заборгованості на підприємстві залежить від ступеня важливості дебітора. З цього погляду виділяють такі групи дебіторів:

- дебітори, які приносять підприємству основну частину виручки;
- дебітори, які приносять суб'єкту господарювання значну частину виручки, проте обсяги продажу яким невеликі, але вони є достатньо стабільними;
- дебітори, які здійснюють незначні або разові закупівлі [10, с. 21].

Будь-якому підприємству важливо ефективно управляти дебіторською заборгованістю, тому що вона є інструментом безвідсоткового кредитування покупців за отриману ними продукцію, роботи або послуги. Тому важливе значення має аналіз дебіторської заборгованості й насамперед її динаміки.

Розглянемо методику аналізу дебіторської заборгованості на прикладі ТОВ «ТЕЛЕКАРТ-ПРИЛАД», яке є національним виробником цифрових засобів зв'язку.

Перш ніж здійснювати аналіз дебіторської заборгованості, доцільно спочатку встановити її місце в оборотних активах підприємства. Для цього необхідно розглянути структуру оборотних активів досліджуваного підприємства (рис. 1).

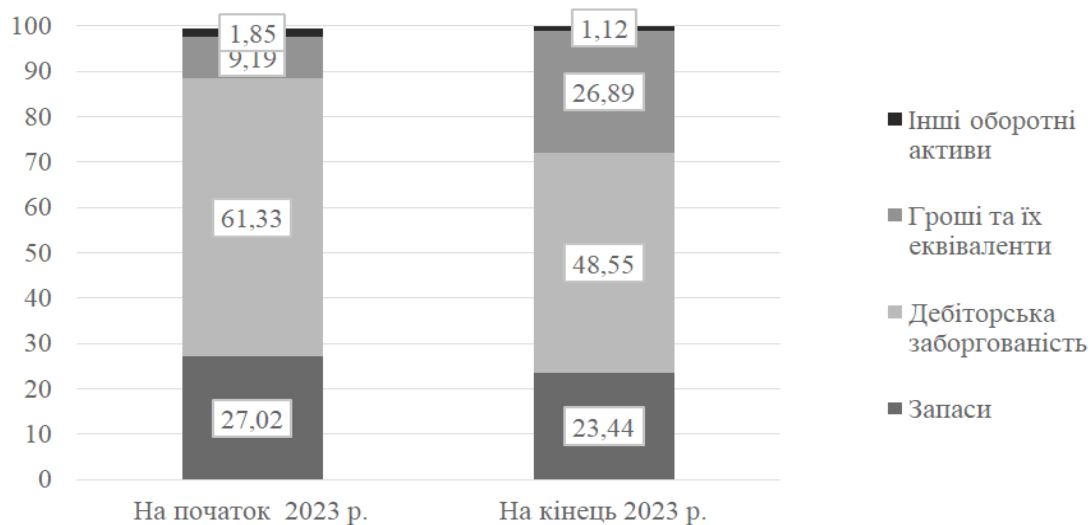

Рис. 1. Структура оборотних активів ТОВ «ТЕЛЕКАРТ-ПРИЛАД», %

Джерело: побудовано авторкою на підставі даних фінансової звітності підприємства

Аналізуючи дані рис. 1, можна зазначити, що сума дебіторської заборгованості на початок 2023 р. на підприємстві складала більше 61% у загальній сумі його оборотних активів, однак за рік її питома вага дещо зменшилася і склала менше 50%. Зменшення питомої ваги дебіторської заборгованості, з одного боку, є позитивною тенденцією для підприємства. Однак при цьому необхідно враховувати абсолютні цифри. А вони свідчать про те, що за рік її сума збільшилася на 245,2 млн. грн.

Наступним етапом аналізу є оцінка структури самої дебіторської заборгованості, що дозволяє встановити її основні складові (рис. 2).

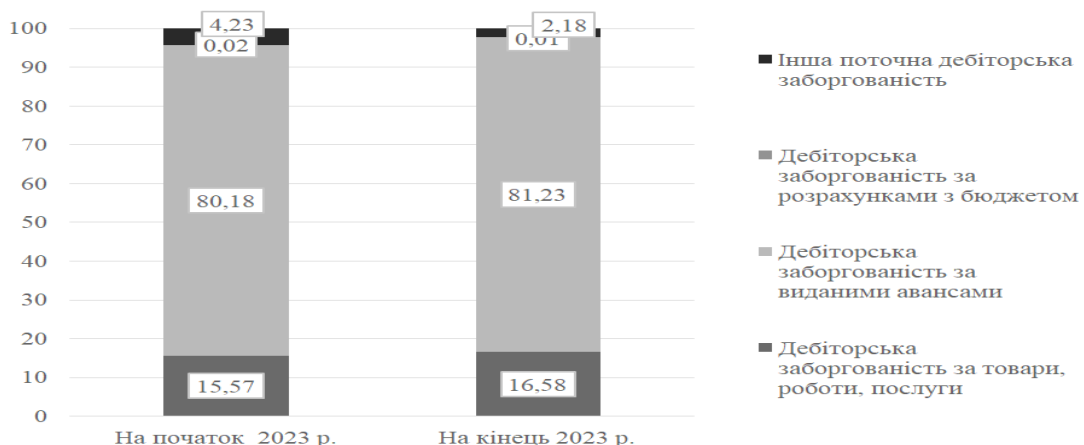

Рис. 2. Структура дебіторської заборгованості ТОВ «ТЕЛЕКАРТ-ПРИЛАД», %

Джерело: побудовано авторкою на підставі даних фінансової звітності підприємства

Отже, протягом 2023 року у загальній величині дебіторської заборгованості ТОВ «ТЕЛЕКАРТ-ПРИЛАД» більше 80% складає заборгованість за виданими авансами. Причому за рік питома вага цієї дебіторської заборгованості зросла, тому, що підприємство значну частину сировини та матеріалів почало купувати, здійснюючи авансові платежі. Водночас лише 16% на кінець 2023 року складає заборгованість покупців за поставлену

продукцію. Інші види дебіторської заборгованості підприємства складають незначну частку. Слід зазначити, що у підприємства немає простроченої дебіторської заборгованості.

Далі доцільно провести аналіз ефективності використання дебіторської заборгованості, розрахувавши коефіцієнт оборотності. Розглянемо його в динаміці років (рис. 3).

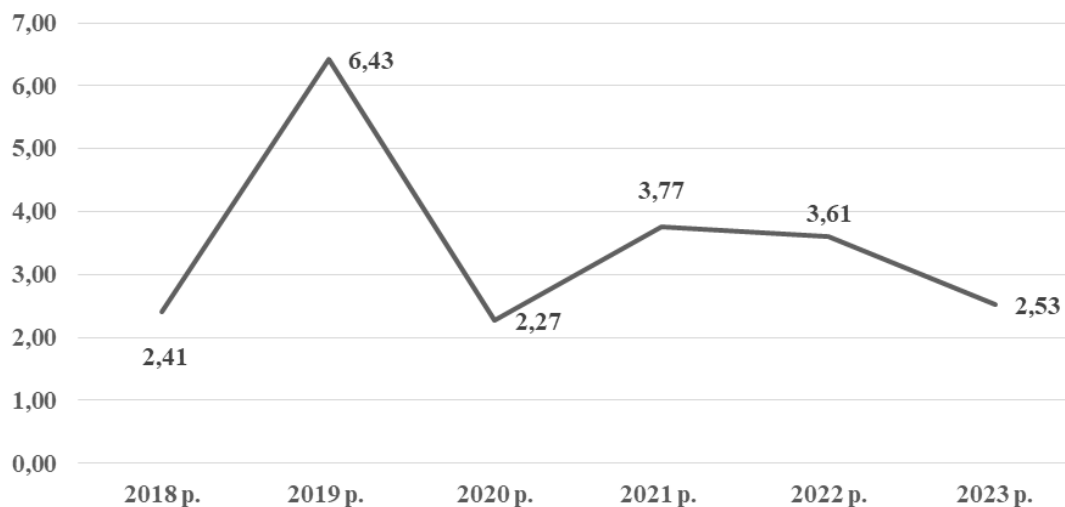

Рис. 3. Динаміка коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості ТОВ «ТЕЛЕКАРТ-ПРИЛАД»

Джерело: побудовано авторкою на підставі даних фінансової звітності підприємства

На основі аналізу рис. 3 можна зазначити, що протягом 2018-2023 рр. рівень ефективності використання дебіторської заборгованості на підприємстві не мав визначеної тенденції. Найнижчим він був у 2018 році, коли на підприємстві суттєво зменшився обсяг реалізації продукції, а найвищим – у 2019 році, коли зросла і сума дебіторської заборгованості через перехід підприємства на авансові розрахунки за поставлену сировину та матеріали, а також збільшився обсяг реалізації продукції.

Важливою складовою аналізу дебіторської заборгованості є її співставлення з кредиторською заборгованістю, оскільки вони пов'язані між собою. Перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською є важливим чинником забезпечення платоспроможності підприємства, в протилежному випадку виникає брак коштів для погашення боргів, що потребує їх залучення із зовнішніх джерел фінансування [11, с. 130].

На рис. 4 представлено динаміку співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості на аналізованому підприємстві.

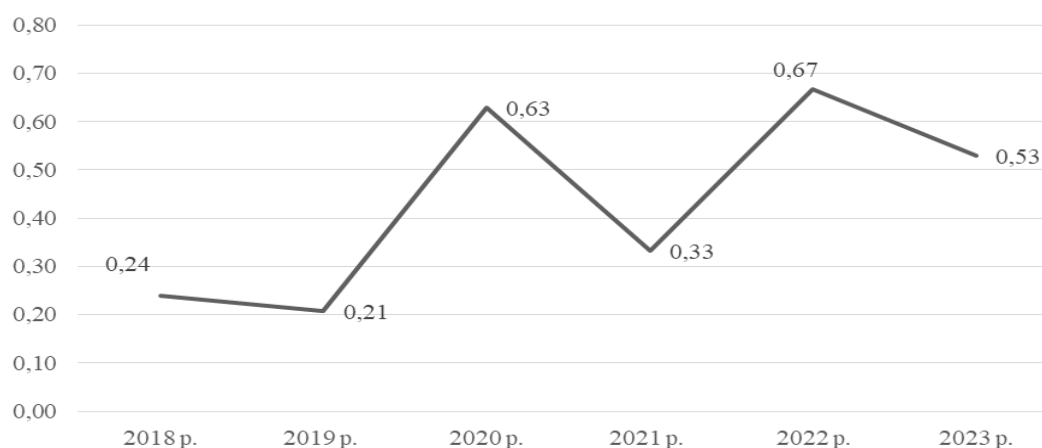

Рис. 4. Динаміка співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості ТОВ «ТЕЛЕКАРТ-ПРИЛАД»

Джерело: побудовано авторкою на підставі даних фінансової звітності підприємства

Відображена на рис. 4 динаміка свідчить про те, що протягом 2018-2023 рр. на підприємстві зростання дебіторської заборгованості дещо випереджало кредиторську, однак протягом усього періоду їх співвідношення було незадовільним, оскільки сума кредиторської заборгованості перевищувала дебіторську.

Отже, на ТОВ «ТЕЛЕКАРТ-ПРИЛАД» склалася ситуація, коли щороку зростає дебіторська заборгованість, і водночас її сума є меншою, ніж кредиторська заборгованість, що може мати для підприємства серйозні фінансові ризики у подальшому.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок, що дебіторська заборгованість є невід'ємною складовою діяльності підприємства, яка впливає на його фінансовий стан. Підприємствам необхідно здійснювати постійний моніторинг формування дебіторської заборгованості, шукати шляхи пришвидшення сплати за продукцію з боку покупців; формувати таке співвідношення між дебіторською та кредиторською заборгованістю, щоб мінімізувати фінансові ризики та ризики неплатоспроможності.

У ході аналізу виявлено негативні тенденції, що сформувалися на одному з провідних підприємств – виробників цифрових засобів зв'язку в Україні. Менеджерам підприємства необхідно розробити заходи щодо пришвидшення термінів погашення дебіторської заборгованості, оскільки її сума щороку зростає. Зокрема доцільно розглянути склад заборгованості щодо кожного дебітора і встановити причини її виникнення; для прискорення оплати за продукцію встановлювати цінові знижки; більш чітко прописувати в договорах купівлі-продажу можливі санкції щодо порушення термінів сплати за продукцію; шукати раціональне співвідношення між обсягом дебіторської та кредиторської заборгованості.

Список літератури

1. Закревська О. Ю. Організація бухгалтерського обліку поточної дебіторської заборгованості підприємств торгівлі. Причорноморські економічні студії. 2021. № 20. С. 103-106.
2. ЗімоVECЬ В. Б. Надмірна дебіторська заборгованість підприємств: причини виникнення та наслідки для фінансової системи України. Економіка і прогнозування. 2019. № 2. С. 7-21.
3. Матицина Н. О. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю. Бухгалтерський облік і аудит. 2015. № 12. С. 38-43.
4. Момот Т. Б. Сучасні моделі управління дебіторською заборгованістю підприємства. Науково-технічний збірник Харківської національної академії сільського господарства. 2008. № 85. С. 207-211.
5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затверджено наказом Міністерства фінансів України № 273 від 08. 10. 1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99> (дата звернення 03.06.2024).
6. Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 «Фінансові інструменти». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_016#Text (дата звернення 03.06.2024 р.).
7. Каховська О. В., Спірідонова К. О., Кірнос О. В. Особливості управління дебіторською заборгованістю в умовах кризи неплатежів. Економічний простір. 2023. № 185. С. 54-58.
8. Міщук Є. В., Сідорова І. І. Аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості: проблемні аспекти. Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 2. С. 54-57.
9. Хохлов М. П., Корнієнко О. С. Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю підприємства. Економіка і суспільство. 2017. Випуск 10. С. 402-407.
10. Тучак О. Управління дебіторською заборгованістю. Баланс. 2020. № 4. С. 19-24.
11. Скляр Є. В. Взаємозв'язок дебіторської та кредиторської заборгованості в контексті фінансової безпеки підприємств харчової промисловості. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2019. № 2 (107). С. 126-132.

References

1. Zakrevs'ka, O. Yu. (2021). Organization of accounting of current receivables of trade enterprises. Prychornomors'ki ekonomichni studii, 20, 103-106. [In Ukrainian].
2. Zimovets', V. B. (2019). Excessive receivables of enterprises: causes of their disappearance and consequences for the financial system of Ukraine. Ekonomika i prohnozuvannia, 2, 7-21. [In Ukrainian].
3. Matytsyna, N. O. (2015). The main principles of settling settlement relations through the management of receivables. Bukhhalters'kyj oblik i audyt, 12, 38-43. [In Ukrainian].
4. Momot, T. B. (2008). Modern models of management of receivables of the enterprise. Naukovo-tekhnichnyj zbirnyk Kharkivs'koi natsional'noi akademii sil's'koho hospodarstva, 85,

207-211. [In Ukrainian].

5. Ministry of Finance of Ukraine (1999). Natsional'ne polozhennia (standart) bukhhalters'koho obliku 10 «Debitors'ka zaborhovanist'» (Order No. 237, October 8). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99> (accessed: June 03, 2024) [in Ukrainian].

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2012). Mizhnarodnyj standart finansovoi zvitnosti 9 «Finansovi instrumenty». [International Financial Reporting Standard I "Financial Instruments"]. (Act No. 929_016, January 1) Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_016#Text (accessed: June 03, 2024) [In Ukrainian].

7. Kakhov's'ka, O. V., Spiridonova, K. O., Kirnos, O. V. (2023). Peculiarities of management of receivables in the conditions of the non-payment crisis. *Ekonomichnyj prostir*, 185, 54-58. [In Ukrainian].

8. Mischuk, Ye. V., Sidorova, I. I. (2018). Analysis of receivables and payables: problematic aspects. *Ekonomichna nauka. Investytsii: praktyka ta dosvid*, 2, 54-57 [In Ukrainian].

9. Khokhlov, M. P., Korniienko, O. S. (2017). Management of receivables and payables of the enterprise. *Ekonomika i suspil'stvo*, 10, 402-407. [In Ukrainian].

10. Tuchak, O. (2020). Accounts receivable management. *Balans*, 4, 19-24. [In Ukrainian].

11. Skliar, Ye. V. (2019). Interrelationships of receivables and payables in the context of financial security of food industry enterprises. *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, 2 (107), 126-132. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.05.2024

Прийнята до публікації 24.05.2024